

Het proces-verbaal in de civiele procedure

ArbeidsRecht 2018/22

De afgelopen decennia is het belang van de mondelinge behandeling in de civiele procedure toegenomen en daarmee ook het belang van het proces-verbaal. Het is voor partijen van wezenlijk belang dat wat tijdens de mondelinge behandeling is voorgevallen correct in het proces-verbaal wordt opgenomen. Of een proces-verbaal moet worden opgesteld, en in hoeverre partijen op de inhoud daarvan invloed kunnen uitoefenen, is echter per mondelinge behandeling verschillend. Dit wordt door advocaten niet altijd onderkend.

1. Het belang van het proces-verbaal

Iedere advocaat die met enige regelmaat procedeert heeft het weleens meegemaakt: na afloop van een zitting ontvangen partijen het proces-verbaal, waarin naar de beleving van de advocaat belangrijke opmerkingen ontbreken of onjuistheden zijn opgenomen. Soms blijkt uit het proces-verbaal zelfs niet meer dan dat de zaak met partijen is besproken en vragen zijn beantwoord. Het is voor partijen van belang dat wat ter zitting is besproken, en meer in het bijzonder informatie die nog niet uit de processtukken blijkt, correct in het proces-verbaal wordt opgenomen. Niet alleen omdat de rechter die bij de mondelinge behandeling aanwezig was het proces-verbaal er weer bij zal pakken als hij zijn uitspraak schrijft, maar ook omdat het kan voorkomen dat een andere rechter de zaak beoordeelt en de uitspraak schrijft.

Zo is dat laatste het geval wanneer na de mondelinge behandeling een rechter wordt vervangen of wanneer de zaak van de enkelvoudige naar de meervoudige kamer wordt verwezen. Ook kan de situatie zich voordoen dat de zaak door een meervoudige kamer wordt behandeld, maar de mondelinge behandeling slechts ten overstaan van één rechter- of raadsheer-commissaris plaatsvindt. Over deze gevallen heeft de Hoge Raad zich recent uitgelaten.

Indien na de mondelinge behandeling (niet zijnde een comparitie na aanbrengen in hoger beroep) een rechter wordt vervangen of de zaak van de enkelvoudige naar de meervoudige kamer wordt verwezen, moet dat voorafgaand aan de daaropvolgende uitspraak aan partijen worden medegedeeld. Om te waarborgen dat het verhandelde ter zitting bij de beoordeling van de zaak wordt betrokken, mogen partijen een nadere mondelinge behandeling ten overstaan van de nieuwe rechter(s) verzoeken. Een dergelijk verzoek kan alleen worden afgewezen indien uiterlijk tegelijk met de hiervoor bedoelde mededeling een proces-verbaal van de eerdere mondelinge behandeling aan partijen is verstrekt én het belang van een nadere mondelinge behandeling in

de gegeven omstandigheden niet opweegt tegen het belang van een voortvarende procesvoering, zo oordeelde de Hoge Raad.² Bij deze belangenafweging zal de kwaliteit van het proces-verbaal van de eerdere mondelinge behandeling een belangrijke rol kunnen spelen.

Ook als de zaak door een meervoudige kamer wordt behandeld, maar de mondelinge behandeling (niet zijnde een comparitie na een tussenuitspraak of een comparitie na aanbrengen in hoger beroep) ten overstaan van één rechter- of raadsheer-commissaris plaatsvindt, moet dat uiterlijk bij de oproeping voor die mondelinge behandeling aan partijen worden medegedeeld. Partijen mogen dan een mondelinge behandeling ten overstaan van de meervoudige kamer verzoeken, welk verzoek alleen op zwaarwegende gronden kan worden afgewezen. Als de mondelinge behandeling toch ten overstaan van één rechter- of raadsheer-commissaris plaatsvindt, moet een proces-verbaal worden opgesteld en voorafgaand aan de uitspraak aan partijen worden gezonden.³

Al kan de interactie tussen de rechter en partijen niet altijd volledig in het proces-verbaal worden weergegeven, uit de hiervoor aangehaalde arresten kan worden afgeleid dat het proces-verbaal volgens de Hoge Raad een zekere, en onder omstandigheden voldoende waarborg biedt dat wat tijdens de mondelinge behandeling is voorgevallen bij de beoordeling van de zaak wordt betrokken.⁴

Het proces-verbaal is uiteraard niet alleen van belang voor de (latere) oordeelsvorming van de rechter in eerste aanleg en in hoger beroep, maar zal ook van belang zijn voor het geval cassatie wordt ingesteld. Voordat het zover is kunnen partijen de inhoud van het proces-verbaal betrekken bij hun beslissing of, en zo ja, op welke gronden zij een rechtsmiddel zullen instellen.⁵ Wordt een rechtsmiddel ingesteld, dan kunnen zij de inhoud van het proces-verbaal in het vervolg van de procedure, onder andere voor hun processtukken, gebruiken.

2. De bewijskracht van het proces-verbaal

Het belang van het proces-verbaal is groot, en dat wordt nog eens versterkt door het feit dat het proces-verbaal een au-

¹ Mevr. mr. M.L. Timmerman is advocaat bij BarentsKrans te Den Haag.

² HR 22 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3259, r.o. 3.6.5; HR 22 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3264, r.o. 3.6.5 onder verwijzing naar HR 31 oktober 2014, ECLI:NL:HR:2014:3076, r.o. 3.4.4, NJ 2015/181, m.nt. W.D.H. Asser; HR 15 april 2016, ECLI:NL:HR:2016:662, r.o. 3.7.3-3.9.

³ HR 22 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3259, r.o. 3.6.2-3.6.4 en 3.7; HR 22 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3264, r.o. 3.6.2-3.6.4 en 3.7. In HR 30 maart 2018, ECLI:NL:HR:2018:484 is de Hoge Raad ervan uitgegaan dat het hof niet (tijdig) aan partijen heeft medegedeeld dat de mondelinge behandeling ten overstaan van één raadsheer-commissaris zou plaatsvinden, omdat het proces-verbaal en de beschikking daarover niets vermelden.

⁴ HR 31 oktober 2014, ECLI:NL:HR:2014:3076, r.o. 3.4.2 en 3.4.4, NJ 2015/181, m.nt. W.D.H. Asser; Vgl. A-G Wesseling-van Gent, conclusie van 16 februari 2018, ECLI:NL:PHR:2018:164, par. 2.27 (door de Hoge Raad is nog geen arrest gewezen).

⁵ Vgl. HR 20 november 2015, ECLI:NL:HR:2015:3336, r.o. 3.3.1.

thentieke akte als bedoeld in artikel 156 lid 2 Rv is, zodat aan de inhoud daarvan dwingende bewijskracht toekomt. Behoudens tegenbewijs moet worden uitgegaan van de juistheid van het proces-verbaal (artikel 157 lid 1 Rv). Aan dat tegenbewijs wordt de eis gesteld dat daaruit ondubbelzinnig de onjuistheid van het proces-verbaal blijkt, aldus de Hoge Raad.⁶

Het voorgaande geldt ook als het proces-verbaal pas geruime tijd na de mondelinge behandeling is opgesteld. Een voorbeeld daarvan is een zaak waarin na de mondelinge behandeling bij de kantonrechter tussen de werknemer en zijn (voormalig) werkgeefster verdeeldheid was ontstaan over de vraag of zij tijdens de zitting een ontslagvergoeding in- of exclusief winstdeling en wel of niet tegen finale kwijting waren overeengekomen. De mondelinge behandeling had op 28 mei 2010 plaatsgevonden; het proces-verbaal werd pas in het najaar van 2012 opgesteld. Op dat moment kon noch de kantonrechter noch de griffier zich herinneren wat ter zitting was besproken. Het proces-verbaal werd opgesteld aan de hand van de volgende aantekeningen die de griffier op 28 mei 2010 had gemaakt: "1 juni 45.000 normale afw. niet meer 5% winstuitkering geen c. beding", terwijl daarbij was geschreven: "vak dg geacht te zijn genoten finale kwijting alles". Volgens het hof blijkt uit het proces-verbaal dat de werknemer van winstdeling heeft afgezien en dat de ontslagvergoeding tegen finale kwijting is overeengekomen. Het hof heeft de werknemer de gelegenheid geboden tegenbewijs te leveren, maar de werknemer is daarin niet geslaagd. In cassatie klaagt de werknemer dat het hof heeft miskend dat aan de inhoud van het proces-verbaal, dat tweeënhalve jaar na de mondelinge behandeling is opgesteld, geen dwingende bewijskracht toekomt. De Hoge Raad heeft deze klacht met toepassing van artikel 81 RO verworpen.⁷ Ook A-G Langemeijer concludeerde tot verwerping van het cassatieberoep en meende dat (ook) aan een dergelijk proces-verbaal wel degelijk dwingende bewijskracht toekomt. Dat de rechter zich ten tijde van het opstellen van het proces-verbaal niet meer kan herinneren wat ter zitting is besproken doet daaraan niet af. Volgens A-G Langemeijer is dit de verantwoordelijkheid van de rechter die het proces-verbaal opstelt.⁸

Voorts heeft de Hoge Raad geoordeeld dat de rechter die bij de mondelinge behandeling aanwezig was ook zijn eigen waarnemingen, die niet uit het proces-verbaal blijken, aan zijn uitspraak ten grondslag mag leggen en in zoverre niet aan de inhoud van het proces-verbaal is gebonden.⁹ Als die waarnemingen echter in strijd zijn met de inhoud van het proces-verbaal, dient de rechter dat wel te motiveren.¹⁰

3. Het proces-verbaal in de dagvaardings- en verzoekschriftprocedure

In de civiele procedure bestaan verschillende mondelinge behandelingen. In een dagvaardingsprocedure is het uitgangspunt dat in eerste aanleg een comparitie na antwoord plaatsvindt (artikel 131 Rv) om een schikking te beproeven (artikel 87 Rv), de rechter nader in te lichten (artikel 88 Rv) en/of over het vervolg van de procedure te overleggen.¹¹ Ook kan op verzoek van partijen een pleidooi plaatsvinden (artikel 134 Rv). In hoger beroep kan een comparitie na aanbrennen en/of op verzoek van partijen een pleidooi plaatsvinden (artikel 353 lid 1 Rv jo. artikel 134 Rv). In een verzoekschriftprocedure is het uitgangspunt dat zowel in eerste aanleg als in hoger beroep een mondelinge behandeling plaatsvindt (artikel 279 lid 1 Rv resp. artikel 361 lid 1 Rv).

Welke van deze mondelinge behandelingen het ook betreft, het is voor partijen steeds van wezenlijk belang dat wat ter zitting is besproken correct in een proces-verbaal wordt opgenomen.

Indien tijdens een van deze mondelinge behandelingen een schikking tot stand komt, is de regeling van het proces-verbaal steeds gelijk. Wanneer een partij dat verlangt (in de praktijk: vrijwel altijd), wordt de schikking in een proces-verbaal opgenomen (artikel 87 lid 3 Rv).¹² In dat proces-verbaal moeten de verbintenissen die partijen op zich nemen uiteraard zo duidelijk en ondubbelzinnig mogelijk worden geformuleerd, zodat daarover op een later moment geen (nieuw) geschil ontstaat. Het proces-verbaal wordt door de rechter, de griffier en partijen ondertekend en vervolgens in executoriale vorm uitgegeven, zodat nakoming daarvan kan worden afgedwongen (artikel 430 Rv).

Als echter geen schikking tot stand komt, is de regeling van het proces-verbaal per mondelinge behandeling verschillend.

Zo hoeft bij een pleidooi in eerste aanleg of in hoger beroep in de dagvaardingsprocedure in beginsel geen proces-verbaal te worden opgesteld, althans de wet voorziet niet in een dergelijke verplichting.¹³ In de praktijk wordt dit op verzoek van een partij vaak wel gedaan, maar het komt ook voor dat dit wordt geweigerd, omdat dat het beleid zou zijn.¹⁴ Zoals hiervoor is opgemerkt, kan dit volgens de Hoge Raad in elk geval niet (meer) worden geweigerd als de zaak door een meervoudige kamer wordt behandeld, maar het

6 Zie bijv. HR 9 juli 2010, ECLI:NL:HR:2010:BM2337, r.o. 4.3.3, NJ 2012/226, m.nt. H.J. Snijders. Hoewel de Hoge Raad het tegenbewijs noemt, lijkt dit meer op tegendeelbewijs.

7 HR 23 december 2016, ECLI:NL:HR:2016:2990, r.o. 3, JAR 2017/35.

8 A-G Langemeijer, conclusie bij: HR 23 december 2016, ECLI:NL:HR:2016:2990, JAR 2017/35, par. 2.5.

9 Zie bijv. HR 30 maart 1979, ECLI:NL:HR:1979:AC6553, NJ 1979/510; HR 21 januari 1994, ECLI:NL:HR:1994:ZC1242, r.o. 3.4, NJ 1994/335; HR 2 april 1999, ECLI:NL:HR:1999:ZC2881, r.o. 3.2, NJ 1999/656, m.nt. S.F.M. Wortmann; HR 13 mei 2005, ECLI:NL:HR:2005:AS4174, r.o. 4.2.5.

10 HR 16 april 2004, ECLI:NL:HR:2004:AO1941, r.o. 3.3.5, NJ 2004/425; HR 2 maart 2012, ECLI:NL:HR:2012:BU9898, r.o. 3.4, NJ 2012/157.

11 *Kamerstukken II* 1999/2000, 26855, 5, p. 57.

12 Indien tijdens een andere mondelinge behandeling dan een schikkingscomparitie een schikking tot stand komt, is het bepaalde in artikel 87 lid 3 Rv van overeenkomstige toepassing, zo blijkt uit *Kamerstukken II* 1999/2000, 26855, 3, p. 90.

13 A-G Langemeijer, conclusie bij: HR 9 februari 2018, ECLI:NL:HR:2018:178, par. 2.53-2.54.

14 A-G Wesseling-van Gent, conclusie van 16 februari 2018, ECLI:NL:PHR:2018:164, par. 2.24 (door de Hoge Raad is nog geen arrest geweest). A-G Wesseling-van Gent meent dat dit beleid, gelet op het belang van het proces-verbaal, te ver voert (par. 2.30). Ik sluit mij daarbij aan.

pleidooi ten overstaan van één rechter- of raadsheer-commissaris plaatsvindt: in dat geval moet een proces-verbaal worden opgesteld.¹⁵

Is sprake van een (schikkings- en) inlichtingencomparitie in de dagvaardingsprocedure of een mondelinge behandeling in de verzoekschriftprocedure, dan zal in beginsel wél altijd een proces-verbaal moeten worden opgesteld (artikel 88 lid 3 Rv resp. artikel 279 lid 4 Rv). De eisen die de wet aan de inhoud daarvan stelt, zijn zeer beperkt. Voor de comparitie in de dagvaardingsprocedure bepaalt artikel 88 lid 3 Rv slechts dat 'het verhandelde' dient te worden opgenomen, en voor de mondelinge behandeling in de verzoekschriftprocedure bepaalt artikel 279 lid 4 Rv slechts dat 'het verhandelde' en 'de zakelijke inhoud van de afgelegde verklaringen' dienen te worden opgenomen. Het is dan ook begrijpelijk dat wat in een proces-verbaal komt te staan, per rechter verschilt.

Soms is de inhoud van het proces-verbaal zeer summier. Zo stond in twee processen-verbaal van de Ondernemingskamer niet meer dan dat partijen de door de Ondernemingskamer gestelde vragen hadden beantwoord. In cassatie werd geklaagd dat deze processen-verbaal niet aan het bepaalde in artikel 279 lid 4 Rv zouden voldoen, omdat deze niet een deugdelijke weergave van het verhandelde en de zakelijke inhoud van de afgelegde verklaringen bevatten. De Hoge Raad heeft deze klacht verworpen en overwogen dat het weliswaar wenselijk is dat het proces-verbaal een voldoende weergave bevat van hetgeen ter zitting is besproken, maar dat het aan de rechter is om de inhoud van het proces-verbaal vast te stellen en ervoor te zorgen dat wat tijdens de mondelinge behandeling is voorgevallen bij de beoordeling van de zaak wordt betrokken.¹⁶

Gelet op het belang van het proces-verbaal, zou daarin mijns inziens niet slechts moeten worden opgenomen dat de zaak met partijen is besproken en vragen zijn beantwoord. Niet alles wat is gezegd, hoeft te worden opgenomen, maar het is van belang dat het proces-verbaal een getrouw beeld geeft van wat ter zitting is voorgevallen. Zeker informatie die nog niet uit de processtukken blijkt, maar voor de beoordeling van de zaak relevant kan zijn, zou zo volledig mogelijk moeten worden opgenomen. Hierbij moet men denken aan erkenningen, nieuwe feiten of stellingen, de reactie daarop van de andere partij(en),¹⁷ informatie die inhoudelijk in strijd is met hetgeen uit het eigen processtuk blijkt, een bewijsaanbod en afspraken over het vervolg van de procedure.¹⁸

Wordt een proces-verbaal opgesteld, dan dient een afschrift daarvan zo spoedig mogelijk aan de eiser/verzoeker en de in de procedure verschenen gedaagde/belanghebbenden te worden verstrekt (artikel 91 Rv/artikel 290 lid 2 Rv), onder meer zodat zij de inhoud daarvan kunnen betrekken bij hun beslissing of, en zo ja, op welke gronden zij een rechtsmiddel zullen instellen.¹⁹ Indien het hof de rechter in eerste aanleg verzoekt een proces-verbaal op te stellen, dient het hof, voordat het mede op grond van dat proces-verbaal uitspraak doet, na te gaan of een afschrift daarvan aan partijen is verstrekt of zelf een afschrift daarvan aan partijen te verstrekken,²⁰ althans partijen mede te delen dat het over het proces-verbaal beschikt.²¹ Het is immers van belang dat partijen zich in het hoger beroep over de inhoud daarvan hebben kunnen uitlaten.

4. De invloed van partijen op de inhoud van het proces-verbaal

Tussen artikel 88 lid 3 Rv voor de dagvaardingsprocedure en artikel 279 lid 4 Rv voor de verzoekschriftprocedure bestaat een belangrijk verschil. Volgens artikel 88 lid 3 Rv dient het proces-verbaal van een comparitie na voorlezing door de rechter, de griffier én partijen te worden ondertekend. Volgens artikel 279 lid 4 Rv dient het proces-verbaal van een mondelinge behandeling (zoals in het geval van de ontbindingsprocedure) alleen door de rechter en de griffier te worden ondertekend.

Bij een comparitie kunnen partijen, doordat het proces-verbaal mede door hen moet worden ondertekend, invloed op de inhoud daarvan uitoefenen. Zij kunnen de rechter na voorlezing van het proces-verbaal op eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden wijzen, zodat dit meteen kan worden aangepast en/of aangevuld. Is de rechter daartoe niet bereid, dan zouden partijen kunnen weigeren het proces-verbaal te ondertekenen. In dat geval dient de weigering met de reden daarvoor in het proces-verbaal te worden opgenomen (artikel 88 lid 3 Rv).

Indien tijdens de comparitie geen inlichtingen zijn gegeven óf indien partijen daarmee instemmen, kan de rechter echter bepalen dat voorlezing en ondertekening door partijen achterwege blijven. In de praktijk wordt van deze laatste uitzondering zeer regelmatig gebruikgemaakt, vaak zonder dat partijen beseffen dat daarmee hun invloed op de inhoud van het proces-verbaal afneemt. In dat geval wordt het proces-verbaal buiten aanwezigheid van partijen opgesteld, waarna partijen de gelegenheid wordt geboden daarop schriftelijk te reageren. Zij kunnen de rechter achteraf dus nog wel op onjuistheden en/of onvolledigheden wijzen, maar een nadeel is dat dan al enige tijd is verstreken, waardoor alles wat ter zitting is voorgevallen niet meer (eenvoudig) is te reconstrueren. Daarbij komt dat het aan de rechter

15 HR 22 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3259, r.o. 3.7; HR 22 december 2017, ECLI:NL:HR:2017:3264, r.o. 3.7.

16 HR 18 april 2003, ECLI:NL:HR:2003:AF2161, r.o. 3.27, NJ 2003/286, m.nt. J.M.M. Maeijer.

17 HR 22 februari 2008, ECLI:NL:HR:2008:BB9670, r.o. 3.2, NJ 2008/124; HR 9 juni 2017, ECLI:NL:HR:2017:1069, r.o. 5.2.3, NJ 2018/57, m.nt. E.W.J. de Groot. De rechter mag nieuwe feiten of stellingen bij de beoordeling van de zaak betrekken, maar dient de wederpartij, gelet op de eisen van een goede procesorde, genoegzaam de gelegenheid te bieden daarop te reageren.

18 Vgl. M.J.A.M. Ahsmann, *De weg naar het civiele vonnis*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2011, p. 126-127.

19 HR 20 november 2015, ECLI:NL:HR:2015:3336, r.o. 3.3.1.

20 HR 9 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX5882, r.o. 3.2.3-3.2.4, NJ 2012/637; HR 1 mei 2015, ECLI:NL:HR:2015:1195, r.o. 3.2.3, NJ 2015/233.

21 HR 9 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3012, r.o. 3.2.2.

is om te bepalen of hij het proces-verbaal aanpast en/of aanvult. Is de rechter daartoe niet bereid, dan hebben partijen niet meer de mogelijkheid te weigeren het proces-verbaal te ondertekenen. In de praktijk komt het regelmatig voor dat de rechter het proces-verbaal niet aanpast, maar de opmerkingen van partijen aan het proces-verbaal hecht. Nadeel hiervan is dat bij tegenstrijdigheden tussen de reacties van partijen of tussen het proces-verbaal en de reacties van partijen onduidelijk is wat wel en niet klopt en wat wel en niet als onderdeel van het proces-verbaal moet worden aange-merkt. Het is dan ook raadzaam niet zonder meer in te stemmen met het voorstel van de rechter om het proces-verbaal later, buiten aanwezigheid van partijen, op te stellen.

Bij een mondelinge behandeling in een verzoekschrift-procedure kunnen partijen, doordat het proces-verbaal niet mede door hen moet worden ondertekend, in beginsel geen invloed op de inhoud van het proces-verbaal uitoefenen. Zij hebben immers niet de mogelijkheid te weigeren het proces-verbaal te ondertekenen. Zij zouden de rechter uiteraard achteraf op onjuistheden en/of onvolledigheden kunnen wijzen, maar het is aan de rechter om te bepalen of hij daar iets mee doet. De rechter kan ervoor kiezen het proces-verbaal niet aan te passen en/of aan te vullen en de opmerkingen van partijen niet aan het proces-verbaal te hechten. Zeker bij een mondelinge behandeling is het dan ook van belang alert te zijn. Het kan raadzaam zijn om de rechter tijdens de mondelinge behandeling te verzoeken bepaalde opmerkingen in het proces-verbaal op te nemen, in de hoop dat hij daaraan gehoor geeft.

5. Wordt het anders onder KEI?

Onder het programma Kwaliteit en Innovatie rechtspraak (KEI), blijft het onderscheid tussen vorderingen en verzoeken bestaan, maar is er één basisprocedure, die met een procesinleiding wordt ingeleid (artikel 30a Rv). Zowel in de vorderings- als in de verzoekprocedure is het uitgangspunt dat in eerste aanleg na de schriftelijke ronde een mondelinge behandeling plaatsvindt (artikel 30j Rv). In hoger beroep geldt dat een mondelinge behandeling plaatsvindt, indien de rechter daartoe aanleiding ziet of een van de partijen, nadat zij zijn geweest op hun recht te worden gehoord, binnen een door de rechter gestelde redelijke termijn heeft verklaard van dat recht gebruik te willen maken (artikel 354 Rv en artikel 360a Rv).

Tijdens de mondelinge behandeling in eerste aanleg en in hoger beroep dient de rechter partijen de gelegenheid te bieden hun stellingen toe te lichten en kan de rechter partijen om inlichtingen verzoeken, partijen de gelegenheid bieden hun stellingen nader te onderbouwen, een schikking beproeven, met partijen over het vervolg van de procedure overleggen en aanwijzingen geven of proceshandelingen bevelen (artikel 30k lid 1 Rv). Ook kunnen, met toestemming van de rechter, getuigen en deskundigen worden gehoord (artikel 30k lid 2 Rv).

Anders dan voorheen het geval was, voorziet KEI in een algemene regeling voor het proces-verbaal, neergelegd in artikel 30m Rv (dat artikel 87 lid 3 Rv vervangt) en artikel 30n Rv (dat artikel 88 lid 3 Rv, artikel 91 Rv, artikel 279 lid 4 Rv en artikel 290 lid 1 en lid 2 Rv vervangt). In de wetsgeschiedenis is, mijns inziens ten onrechte, opgemerkt dat daarmee 'nauwelijks' iets wordt gewijzigd.²² De regeling van het proces-verbaal is namelijk op een aantal belangrijke punten gewijzigd.

Net als nu het geval is, zal de rechter altijd een proces-verbaal moeten opstellen indien tijdens de mondelinge behandeling een schikking tot stand komt (artikel 30m lid 1 Rv). Een belangrijk verschil is echter dat, in het geval geen schikking tot stand komt, anders dan bij de huidige (schikkings- en) inlichtingencomparitie in de dagvaardingsprocedure en de mondelinge behandeling in de verzoekschriftprocedure, niet meer altijd een proces-verbaal hoeft te worden opgesteld.

Onder KEI stelt de rechter een proces-verbaal op, indien hij dit bepaalt, ambtshalve of op verzoek van een partij die daarbij belang heeft (artikel 30n lid 1 aanhef en onder a Rv). Gelet op het belang van het proces-verbaal zouden mijns inziens aan het 'belang' als bedoeld in artikel 30n lid 1 aanhef en onder a Rv niet al te hoge eisen moeten worden gesteld. Indien niet reeds tijdens of direct na de mondelinge behandeling een proces-verbaal is opgesteld, moet de rechter dat alsnog doen als hoger beroep of cassatie is ingesteld en het hof of de Hoge Raad daarom verzoekt (artikel 30n aanhef en onder b Rv), en wel aan de hand van aantekeningen van de griffier of een geluids- of beeldopname, indien die destijds zijn gemaakt.²³ Wordt een proces-verbaal opgesteld, dan dient een afschrift daarvan aan partijen te worden verstrekt (artikel 30n lid 6 Rv). Als het hof een proces-verbaal verzoekt, dient het, zoals hiervoor is opgemerkt, wel na te gaan of een afschrift daarvan aan partijen is verstrekt, zelf een afschrift daarvan aan partijen te verstrekken,²⁴ of in elk geval partijen mede te delen dat het over het proces-verbaal beschikt,²⁵ alvorens mede op grond daarvan uitspraak te doen. Het is immers van belang dat partijen zich in het hoger beroep over de inhoud daarvan hebben kunnen uitlaten.

In het proces-verbaal dient, net als nu het geval is, een zakelijke samenvatting van 'het verhandelde' te worden opgenomen (artikel 30n lid 3 Rv), waarbij in de wetsgeschiedenis is opgemerkt dat van informatie die al uit de processtukken blijkt geen proces-verbaal wordt opgesteld.²⁶ Het proces-verbaal hoeft alleen door de rechter en niet mede door partijen te worden ondertekend (artikel 30n lid 5 Rv). In beginsel kunnen partijen dus geen invloed op de inhoud daarvan uitoefenen.

²² Kamerstukken II 2014/15, 34059, 6, p. 67.

²³ Kamerstukken I 2015/16, 34059, D, p. 16. KEI voorziet erin dat het proces-verbaal op termijn door een geluids- of beeldopname kan worden vervangen (artikel 30n lid 7 Rv).

²⁴ HR 9 november 2012, ECLI:NL:HR:2012:BX5882, r.o. 3.2.3-3.2.4, NJ 2012/637; HR 1 mei 2015, ECLI:NL:HR:2015:1195, r.o. 3.2.3, NJ 2015/233.

²⁵ HR 9 oktober 2015, ECLI:NL:HR:2015:3012, r.o. 3.2.2.

²⁶ Kamerstukken II 2014/15, 34059, 3, p. 74.

Onder KEI hebben partijen eigenlijk alleen invloed op de inhoud van het proces-verbaal, voor zover hun verklaring daarin geheel wordt opgenomen. Volgens artikel 30n lid 4 Rv kan de rechter namelijk bepalen dat, naast een zakelijke samenvatting van 'het verhandelde', de verklaring van een partij, getuige of deskundige geheel wordt opgenomen. In dat geval dient de verklaring onverwijld op schrift te worden gesteld en aan de partij, getuige of deskundige te worden voorgehouden. De partij, getuige of deskundige kan de rechter op eventuele onjuistheden en/of onvolledigheden wijzen, die op schrift worden gesteld en worden voorgelezen. De verklaring zal ook aan de andere aanwezigen – in ieder geval aan de partijen en hun raadslieden – moeten worden voorgehouden/voorgelezen, aangezien ook zij daarop moeten kunnen reageren.²⁷ De verklaring dient door de partij, getuige of deskundige te worden ondertekend; als dat niet gebeurt, dient de reden daarvoor in het proces-verbaal te worden opgenomen. Uit de wetsgeschiedenis blijkt niet wat als partijverklaring moet worden aangemerkt. Alles wat een partij tijdens de mondelinge behandeling heeft verklaard voor zover dat nog niet uit de processtukken blijkt of bijvoorbeeld alleen de verklaringen die een partij tijdens een getuigenverhoor naar aanleiding van door de rechter of de wederpartij gestelde vragen heeft afgelegd (artikel 180 lid 4 Rv jo. artikel 179 lid 3 Rv)? Is dat laatste het geval, dan betekent dat dat de invloed van partijen op de inhoud van het proces-verbaal onder KEI aanzienlijk is afgenomen.

6. Conclusie

Het is voor partijen van wezenlijk belang dat het verhandelde ter zitting correct in een proces-verbaal wordt opgenomen, onder meer omdat aan de inhoud daarvan dwingende bewijskracht toekomt. Of een proces-verbaal moet worden opgesteld, en in hoeverre partijen op de inhoud daarvan invloed kunnen uitoefenen, is onder het huidige recht, zonder dat daarvoor een goede grond bestaat, per mondelinge behandeling verschillend. Zo kunnen partijen bij een comparitie in de dagvaardingsprocedure, doordat het proces-verbaal mede door hen moet worden ondertekend, invloed op de inhoud daarvan uitoefenen, terwijl dat bij een mondelinge behandeling in de verzoekschriftprocedure niet mogelijk is.

Onder KEI lijken de verschillen, zij het onbewust, te zijn weggenomen, maar daarmee is de regeling van het proces-verbaal, anders dan in de wetsgeschiedenis is opgemerkt, op een aantal belangrijke punten gewijzigd. KEI voorziet in een algemene regeling van het proces-verbaal, waarbij partijen eigenlijk alleen nog invloed op de inhoud van het proces-verbaal kunnen uitoefenen voor zover hun verklaring daarin geheel wordt opgenomen. Het kan dan ook raadzaam zijn de rechter tijdens de mondelinge behandeling te verzoeken bepaalde opmerkingen in het proces-verbaal op te nemen en de rechter achteraf op onjuistheden en/of onvolledigheden te wijzen, al blijft het aan de rechter om te bepalen of hij daar iets mee doet.

²⁷ R.H. de Bock, *GS Burgerlijke Rechtsvordering*, artikel 30n Rv, aant. 7.